

Anketa o nejpozoruhodnější přírodovědnou knihu 2024–2025

V uplynulém roce vyšla řada zajímavých, skvělých knih. O některých víme, o některých ne. I proto, aby vám před Vánoci „neutekla“ ta nejpozoruhodnější díla, vzniká následující knižní anketa. Na stránkách Živy ji nacházíte již popáté; nejen vědecké osobnosti – přírodovědkyně a přírodovědci zvláště – upozorňují na pozoruhodné počiny z konce r. 2024 a především z letošní produkce. Na sklonku roku, v říjnu, jsem v Karolinu navštívil setkání univerzitních nakladatelů (s příznačně zářící zkratkou SUN 2025), kde experti diskutovali podstatná témata týkající se odborného publikování ve věku umělé inteligence – jak chytře využít AI, jak se stavět k evropskému aktu přístupnosti, co čekat od takzvané diamantového publikování, jak promovat knihy i komunikovat vědu nebo jak tuzemskou provenienci uplatňovat v zahraničí, na převážně anglojazyčném knižním trhu. V několika příspěvcích a čilé následně debatě zazněla zvláštní věc: nakladatelům se začíná nedostávat autorů. Čím to? V krátkosti: vynikající vědci samozřejmě pro své objevy upřednostňují impaktové časopisy (ideálně v oborové špičce), tak trochu se mění i unijní podpora „přislíbených“ knih (z projektů, grantů apod.) a některé české univerzity vybízejí své akademiky, aby primárně knihy publikovali v zahraničí, nikoli doma, aby „neinbreedovali“. To vše mění tuzemské knihy v přírodních vědách. Nám, čtenářům, do nového roku 2026 popřejme, aby vydavatelé našli nové cesty i kvalitní autory, kteří budou chtít své poznatky sdělovat oním dávným způsobem. Voňavou a šustící knihou.

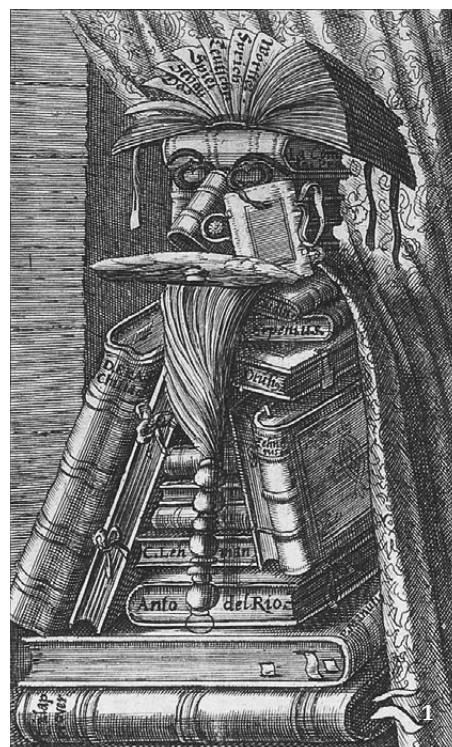
Martin Rychlík

● Václav Cílek, geolog, Geologický ústav AV ČR

Celkový objem českých knih o přírodě je o něco menší než knih o zahradě a o trochu větší než knih o houbách. To ukazuje na české pojetí přírody. Převládají překladové tituly. Za nejzajímavější letos považuji knihu Petra Pokorného, Petra Šídy (eds.) a kol. *Hinterland. Archeologie severočeských pískovcových krajín* (Kodudek 2025), která zavrhuje asi třicetiletou etapu holocenního výzkumu pískovcových krajín. Na druhém místě pak monografii Jany Navrátilové, Kateřiny Šumberové, Andrey Kučerové a Jana Květy (eds.) *Vodní a mokřadní rostliny České republiky* (Academia 2025), ale spíš chci ocenit Nakladatelství Academia za řadu přírodovědných atlasů, které systematicky vydává už mnoho let. Tato monografie s širším obecným úvodem zapadá do současných projektů obnovy mokřadů, které se ze Šumavy šíří do Krušných hor, Slavkovského lesa a dalších míst. Kdo má rád rostliny a zároveň staré knihy, toho zaujme napůl obrazová publikace Carolyn Fryové a Emmy Waylandové *Botanikova knihovna. O nejdůležitějších a nejkrásnějších botanických knihách historie* (CPress 2025). A kdybych směl ještě něco dodat, i když to bude nejspíš působit absurdně, zaujala mě kniha Ingy Haaseové a Kathariny Giffeiové *Myslivost pro děti* (Víkend 2024), protože mám pocit, že bez profesionálních a městských lovců se evropská příroda časem neobejde.

● Libor Grubhoffer, biochemik, virolog, parazitolog, ředitel Biologického centra AV ČR

Lars Chittka: Včelí mysl (Academia 2025). Včela medonosná, pozoruhodný živočich, je vlastně domestikovaným druhem s naprosto zásadním významem pro člověka, pro dlouhodobou udržitelnost lidského plémě. Člověk má se včelami společnou historii, která sahá do času lovců a sběračů. Autor knihy, psycholog a profesor smyslové a behaviorální ekologie, se systematicky věnuje mechanismům poznávání/identifikace v souvislosti s chováním včel a jejich vzájemným povídáním si, říkáme tomu učení. Jak říká klasik, pohled na dění v okolí včelího úlu připomíná pohled na lidskou společnost z velké vzdálenosti, a vskutku autor přináší řadu poznání inspirativních pro srovnávací psychologii člověka. Každý z nás, každý jedinec má podle svého společenského postavení jistou dávku schopnosti ovlivňovat dění v blízkém i vzdáleném okolí, výsledné chování celku však nikdy není lineární kombinací příspěvku každého jednotlivce. Naopak, výsledné chování celku, rodiny, školní třídy studentů, pracovního týmu, národa, nebo státu dostává nakonec přidanou hodnotu, která nemusí odpovídat či souhlasit s představou jednotlivců v kolektivu. Typickým příkladem může být výsledek parlamentních voleb

1 Podle známého obrazu *The Librarian* (Knihovník) od Giuseppe Arcimbolda ze 16. století. Wikimedia Commons

v demokratické společnosti. Společenské dopady mezi lidmi a procesy poznávání a rozhodování u včel, ve včelím roji, mají mnoho společného. Autor jde do zajímavých souvislostí na základě fyziologických vlastností nervové činnosti včel, od sociálního učení po „rojovou inteligenci“. Doporučuji každému zvědavému čtenáři.

Jonathan Kennedy: *Bakterie, viry a dějiny. Jak patogeny ovlivňují minulost i přítomnost* (Grada 2025). S velkým zájmem jsem si přečetl tuto novinku, která se objevila v českém překladu v pravý čas, těsně po pandemii koronavirového onemocnění covid-19, jež potrápila nás lidstvo nejvíce za posledních sto let od španělské chřipky. Autor se s tématem vypořádá vynikajícím způsobem, vzal problematiku epidemií či pandemií „zgruntu“, od jejich souvislostí v historii, vlastně od vzniku života na naší planetě. S přiměřenou faktografií objasňuje podmínky vzniku a vývoje života v jeho rozmanitosti evoluční a ekologické. Právě historické členění díla od paleolitu a neolitu přes starověk a středověk až do novověku s významným nástupem migrace člověka, jeho etnické a sociální rozmanitosti až po důsledky zrychlujícího se zvyšování počtu lidí na Zemi během globalizace v moderní éře lidstva je šťastným způsobem, jak toto široké téma uchopit i s potřebnou hloubkou. Autor, vzděláním sociolog, přistoupil k problematice s potřebnou znalostí z infekční biologie, ekologie a epidemiologie. Mor, cholera, malárie, obrna, neštovice, spalničky, lepra, tuberkulóza, chřipka a dnes můžeme přidat covid, to jsou hlavní příklady nepálčivějších metel lidstva, které ovlivňovaly přímo i nepřímo vývoj dějinných událostí. Kennedyho kniha v originále nazvaná patřičně *Pathogenesis* v širším slova významu, nikoli pouze medicínského, je čtenářským zážitkem včetně formy zpracování.

Jana Poupová: Proměny pojetí genu v první polovině 20. století (Pavel Mervart 2024). Pozoruhodná publikace, která zasluhuje pozornost každého, kdo se zajímá o genetiku, podstatu dědičnosti v konceptu života na naší planetě. Vznikla jako disertační práce autorky, která měla možnost být nablízku prof. Zdeňku Neubauerovi, legendě filozofie přírodních věd, a zaujala mě nejen tématy a jejich strukturou, ale i jazykem a didaktickou formou. Téma knihy, jakkoli se tváří historicky, je mimořádně aktuální právě v moderní éře dynamického rozvoje přírodních věd, genetiku nevymáhá. Píši mé doporučení těsně poté, co média zveřejnila zprávu o úmrtí Jamese D. Watsona, jednoho z objevitelů dvouřetězce DNA. Právě tato událost z r. 1953 se stala jakýmsi definitivním milníkem pomyslně oddělujícím éru bádání nad základními mechanismy dědičnosti živého na Zemi v první polovině 20. století a jakýmsi instrumentálním pojetím experimentální genetiky, jež přirozeně vyústilo v éru genetiky molekulové. Při pohledu zúčastněného pozorovatele je zajímavé, jak nová éra druhé poloviny 20. století s přesahem do století 21. se v každodenní realitě nepotřebuje vracet k úvahám o podstatě genu, už vůbec ne k původní myšlence, že jeden gen určuje jeden enzym nebo posléze jeden fenotyp, ani k pracnému poznávání skutečnosti, že jeden gen může určovat vlastnosti hned několika enzymů či fenotypů. Že z tohoto pohledu je gen a jím vyjádřený fenotyp, v původním Mendelově či Morganově významu, oboustranně degenerovaným fenoménem. Kniha J. Poupové je plná pečlivě odcitovaných dat a také úvah či spekulací, které posunuly genetiku, královskou disciplínu věd o životě, dramaticky dopředu, čehož důsledkem byla i změna paradigmatu dědičnosti do současné podoby. Paradigma nemůže být konečné, jakkoli se může zdát, že jsme dosáhli vrcholu poznání. Ostatně ani centrální dogma genetiky, u jehož zrodu stáli Watson a Crick, není tak úplně dogmatem, jak vypovídá mimo jiné i poznání alternativního genetického kódu u některých mikroorganismů.

● Jan Havlíček, etolog, Přírodovědecká fakulta UK

Zdeněk Kratochvíl: Příroda a věci (Pavel Mervart 2025). Kniha navazuje na autorovu útlou publikaci *Filosofie živé přírody* z poloviny 90. let, která bez nadšázky formovala celou generaci tehdejších studentů přírodních věd. Ačkoli není v užším smyslu přírodovědná, pojednává o přírodě a lidském vztahování se k ní – včetně vědeckého poznávání. Vychází z myšlení předsofistiků, avšak úvahy o šetrném uchopování přirozenosti a o aspektech jejich reprezentací jsou neméně podnětné i v současnosti.

P. Pokorný, P. Šída (eds.) a kol.: *Hinterland. Archeologie severočeských pískovcových krajín* (Kodudek 2025). Bohatě ilustrovaná kniha na pomezí paleoekologie a archeologie pojednává o často opomíjené historii našich pískovcových oblastí. Ocení ji milovníci pískovců a vnitřních periferií, ale i všichni zájemci o dějiny kulturní krajiny střední Evropy.

Petr Šípek a kol.: *Atlas hmyzu*. Průvodce českou přírodou (Edika 2025). V současnosti jsme svědky rychlého úbytku některých skupin našeho hmyzu, jako jsou např.

motýli. Atraktivně a přehledně zpracovanou knihu přivítají malí přírodovědci, ale i dospělí zájemci – nejen pro zběžné poznávání přímo v terénu, ale i pro čtení o evoluci a biologii hmyzu v teple domova.

● Lubomír Hrouda, botanik, Přírodovědecká fakulta UK

P. Šípek a kol.: *Atlas hmyzu*. Průvodce českou přírodou (Edika 2025). Když jsem byl osloven s pravidelnou otázkou na přírodovědeckou knihu, která mne zaujala, překvapivě jsem si hned na žádnou nevzpomněl. Í říkal jsem si, že už málo chodím do knihkupectví. Pak jsem si pomohl databází Kosmasu, ale moudřejší jsem nebyl. Díla typu *Etologie*, dokončení *Květeny ČR* apod., jsem bud přehlédl, nebo se letos nezadařilo.

Ale na jednu knihu jsem si vzpomněl: není ani velkolepá, ani objevná, spíše útlá... A objevil jsem ji nikoli v knihkupectví, ale na bienální Velké výstavě bezobratlých, pořádané v Botanické zahradě PřF UK, kterou od jejího vzniku obdivuji a doufám, že přežije nejen mne, ale i jejího autora, který je shodou okolností editorem a hlavním autorem zmiňované knížky. Nemohu necitovat větu z úvodu: „Místo jednotlivých víceméně náhodně vybraných druhů představujeme raději vyšší jednotky, jako rody, čeledi či celé řády. Domníváme se, že je lepší, aby čtenář poznal střevlíka od tesaříka... ledaže by každého střevlíka určil jako střevlíka kožitého“ a já dodávám, napůl špatně... To je totiž knížka asi ne pro úplného začátečníka, ale pro člověka se širokým zájmem o přírodu, ale nikoli „filatelistu“. I já, celoživotní botanik, mám doma asi tři atlasy brouků, čtvero dílů atlasu motýlů, ale pominu-li babočky apod., ničeňo jsem nakonec neurčil, jat od počátku tou úžasnou proměnlivostí. Tenhle „obrázkový seznam“ hmyzích řádů je psán krátce, srozumitelně, bez dlouhých souvětí a odboček o výjimkách. To všechno si můžu najít jinde. Jsem vděčen dávným entomologickým učitelům, že mě hlavně na lukách a v hájích naučili ve zlatých šedesátkách nemálo zdejších řádů.

Knížka asi není na druhou stranu atlas „pro základku“, byť i ta je uvedena – pro čtenáře od 8 let. Text je tu a tam protkáán zmínkami o bližší i vzdálenější příbuznosti, o vlastnostech od společného předka a kladistice jako metodě fylogenetické systematiky (její „vynálezce“ Willi Hennig byl entomolog a jeho kladistiku jsme zdědili všichni, kteří se pohybujeme v klasifikaci organismů; na zadní záložce je pak velmi jednoduchý kladogram řádů podle příbuznosti včetně „hodin“, kdy všechny skupiny v minulosti vznikaly.

Je mi ctí, že autory znám, povětšinou z biologické akce katedry PřF UK zvané Mezioborová zahraniční exkurze, a velmi oceňuji, že skupina v podstatě kvalitních (a „mladých“) entomologických vědců si našla čas na populárně-vědeckou pozvánku do říše hmyzu. Databáze letošních přírodovědných knih je plná drobných populárně-odborných (až rostlinoléčitelských) překladů nepřilíživé úrovně (nakonec i překladové). Proto bych chtěl zmíněnou knížku pochválit, protože ale znám z autopsie fotografie editora, je třeba podotknout, že ne všechny jsou zde nejlepší.

Bez pořadí – J. Navrátilová, K. Šumberová, A. Kučerová, J. Květ (eds.): *Vodní*

a mokřadní rostliny České republiky (Academia 2025). Úvodní část je obsažnější, než u podobných atlasů bývá, a je to logické, protože vodní prostředí a ekologie jsou specifické a věnuje se jim méně pozornosti ve srovnání s prostředím terestrickým. Z úvodních ekofyziologických kapitol dýchá duch dojena naší rostlinné fyziologie a ekofyziologie „Honyho“ Květa, který, jak je psáno, knihu inicioval. A z povídání o společenstvech a (dobrém i špatném) zacházení s nimi hledí pero vegetační ekologičky K. Šumberové. Všechno pak dala dohromady zejména J. Navrátilová, vynikající znalkyně a duše třeboňské botanické sbírky (pro mě jde o monumentální monografickou sbírku s velkým S). Obrazová část je graficky podobná jako u jiných atlasů, ale je třeba vyzdvihnout množství detailů květů, plodů a všeho dalšího. Kdo chodí v mokřadech, dobře ví, že bez toho se neurčí každá druhá ostřice, hvězdoš, rdest ani lukušník, o řezech semení kamyšníků nemluvě. Abych jen nechválil – křídový papír „háží“ zrcátka; při tolika fotografiích bych plédoval pro matnější papír.

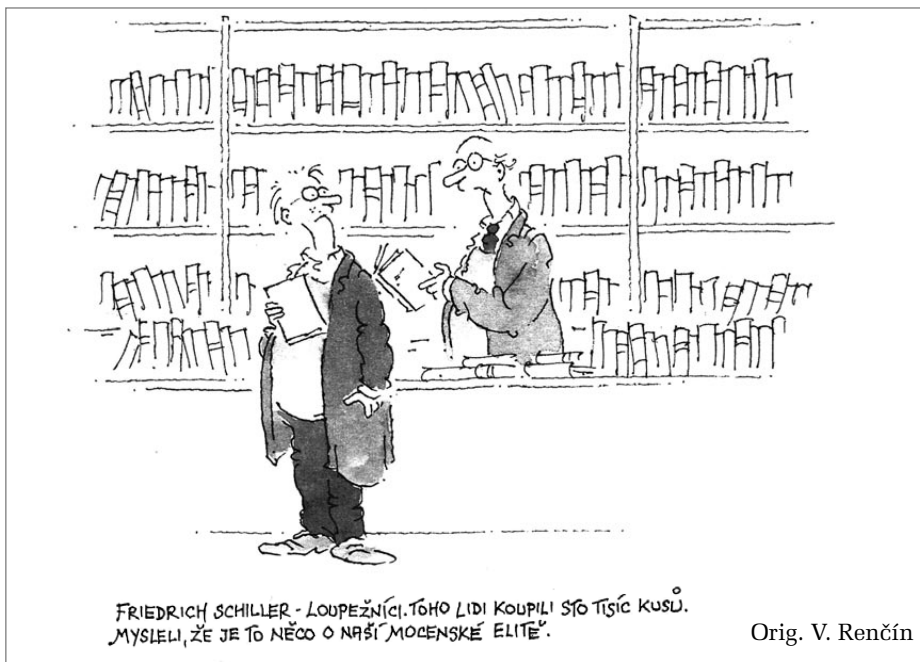
Závěrem jeden úkrok pro přírodovědnou mládež. Již zmiňovaný Hony Květ má 92 let a těším se, že ho možná potkám v listopadu na konferenci České botanické společnosti. Nevím to sice přesně, ale jemu hlavně bych připisoval věnování knížky památce nejlepšího českého hydrobotanika Slavomila Hejného (28 let řediloval Botanickému ústavu ČSAV). Je to věnování od silně a opravdově věřícího člověka Honyho člověku řekněme jiného „náboženství“, ale mimořádně vzdělanému a slušnému, který pro obor (a málo se ví, že i pro lidi) udělal za svého života mnoho dobrého. A tak to má být...

● Jitka Klimešová, botanička, Botanický ústav AV ČR

Letos mě zaujaly hlavně popularizační knihy. Např. druhý díl *Geostorky* aneb *Tak bude trochu tepleji...* od Petra Brože (Pangea 2025). Není to sice kniha o živé přírodě, na druhou stranu ta neživá příroda tu živou dost ovlivňuje a je třeba si to pořád připomínat. Zde je to formou smyšlených i skutečných příběhů točících se kolem klimatické změny, jejího vědeckého poznání, a především kolem jejích dopadů na (lidské) životy. Další přírodovědné příběhy, které stojí za pozornost, jsou psány pro děti o praturech z Milovické rezervace a jejich vlivu na přírodu. Je v tom spousta fantazie, ale i lásky k přírodě. Jde o Praturí pohádky. Výprava za poznáním do české krajiny (Drobek 2025) od Terezy Mašíkové a Petra Cieslara. Nebo o různých „hnusných zvířátkách“ v knize Lenky Vrtíškové Nejezchlebové *Fuj, to je hnusný!* (No Limits 2025). Nakonec chci uvést atlas *Vodní a mokřadní rostliny České republiky* (Academia 2025), editovaný J. Navrátilovou, K. Šumberovou, A. Kučerovou a J. Květem, odborníky na vodní a mokřadní rostliny na slovo vzaté.

● Pavel Klvača, sociolog, předseda redakční rady časopisu Veronica

Z. Kratochvíl: *Příroda a věci* (Pavel Mervart 2025). Vydání nové knihy našeho nejlepšího filozofa přírody (Stanislav Komárek promíne) je pro mě vždy pohyblivým svátkem. „Skrývá přirozenost svou hlubinu pod povrchními jevy, které ji projevují, ale současně zahalují?“

J. Navrátilová, K. Šumberová, A. Kučerová a J. Květ (eds.): *Vodní a mokřadní rostliny České republiky* (Academia 2025). Letos v létě uběhlo čtvrt století, co jsme provedli revitalizaci naší drnovické bažiny Žumpy, o kterou dodnes pečujeme. S radostí jsem si četl o rostlinách, jež se v našem mokřadu vyskytují, i o mnoha těch, které v něm nemáme.

L. Chittka: *Včelí mysl* (Academia 2025). Badatelská výprava za poznáváním smyslového světa „pozemských mimozemšťanů“.

● Stanislav Komárek, biolog a filozof

Jitka Štěpánková, Anna Kladivová: *Květena České republiky*. Abecední rejstřík vědeckých a českých jmen pro svazky 1–9 (Academia 2025). Publikace sice zdánlivě skromná, ale nepostradatelná pro smysluplnou orientaci ve všech 9 dílech *Květeny ČR*, monumentálním díle o naší flóře – jde o skutečné završení a zároveň přehledný soupis všech našich rostlinných taxonů.

J. Navrátilová, K. Šumberová, A. Kučerová a J. Květ (eds.): *Vodní a mokřadní rostliny České republiky* (Academia 2025). Velmi pěkný terénní průvodce pro zájemce o naši vodní a mokřadní květenu se zdařilými fotografiemi.

Barbora Kocánová: *Meteorologie a předpovídání počasí ve vzdělanosti středověkých Čech a Moravy* (Academia 2025). Pozoruhodná kniha o počátcích bádání a přemýšlení o atmosférických jevech v našich zemích na základě středověkých, převážně latinských pramenů.

● Tomáš Kučera, geobotanik,

Přírodovědecká fakulta JU

Dvě knihy Vaclava Smila, populárnější *Jak nasycit planetu* (Kniha Zlín 2025) a průřezová *Energie a civilizace*. Historie z Nakladatelství Academia (2025, přeložil Pavel Kaas). Právě druhý titul znám a používám ve výuce v původním originálním vydání (MIT Press 2018). Smilovy knihy, odborné i populární, se vyznačují autorovou schopností uvést problematiku energetických potřeb společnosti do souvislostí společenského vývoje a politického směřování. Určitým způsobem se ve svých knihách, vždy z trochu odlišného úhlu pohledu, zabývá obdobnou problemati-

kou, souhrnně např. v knize *Jak svět doopravdy funguje* (Kniha Zlín 2023), kdy opakovaně upozorňuje na nesoulad politických proklamací environmentální „udržitelnosti“ s reálným celosvětovým vzestupem potřeby a spotřeby zdrojů. Proto oba tituly považuji za hodné naší pozornosti. V. Smil se totiž nebojí otvírat tématu, jejichž důsledky se mnozí obáváme být jen domyslet.

Dále bych rád upozornil na knihu z Nakladatelství Academia Botanické zahrady a arboreta České republiky, jejíž druhé, zcela přepracované vydání následuje 15 let po prvním (2010). Jelikož se změnil jak editorský kolektiv (Magdaléna Chytrá, Anna Procházková, Pavel Sekerka), tak přibýlo několik zájmových objektů a text i doprovodné ilustrace doznaly značného přepracování, přineseme v příštím čísle *Živy* podrobnější recenzi.

● Jan Květ, botanik,

Ústav výzkumu globální změny AV ČR

Eva Bobůrková: *Muž Země*. Rozhovor s Bedřichem Moldanem (Karolinum 2025). Tazatelkou zaskvěcené vedené a poutavé rozhovory obsahují celoživotní profesní vzpomínky našeho předního a ve světě známého odborníka v teorii i praxi ochrany životního prostředí a přírody. Důsledně se o ni veřejně zasazoval s odvahou i rozvahou, i když to oficiálním místům mnohdy značně vadilo. A to jak před listopadem 1989, tak po něm, kdy i jako politik musel často čelit jednostranným námitkám až útokům technokratů.

Josef Elster, Oleg Ditrich, Martin Hanáček (eds.) a kol.: *Polární ekologie Svalbardu* (Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2025). Ve svých asi 11 letech jsem se poprvé dozvídal o přírodě Svalbardu z tehdy nové knihy Emila Hadače Svalbard, studené pobřeží. Nyní vydaná výpravná a bohatě ilustrovaná kniha názorně dokládá, jak se od té doby rozrostly a prohloubily vědomosti o nám poměrně blízkém „výstavišti arktické přírody“. Současně je z ní patrný nezanedbatelný podíl českých badatelů na tomto pokroku. Více informací o knize poskytuje recenze v *Živě* (2025, 5: CLXII).

Pavel Kovář, Karel Meister: *Fotosyntéza* (Grada 2025). Jde o tenkou, ale obsažnou knížku neobvyklého, ale vhodně zvoleného formátu. V ní na dvoustranách vždy vlevo spatříme krásné fotografie K. Meistera, zobrazující jak detaily biologických objektů (zejména listů, dřeva stromů), tak širých krajin. Vpravo nás oslovují verše, jejichž obsah často souvisí s vědeckým zaměřením P. Kováře, básníka, který je též výborný botanik a krajinný ekolog. Název knížky odkazuje právě na tuto dualitu pohledů na svět a přírodu. Na jedné straně zkoumání pomocí fotografie jako přístupu někdy analyzujícího, jindy zase syntetizujícího naše poznávání světa. Na druhé straně básníkův pohled skrze vlastní oči a duši, často doplněný pohledem skrze prizma, jímž jako vědec analyzuje pozorované jevy nebo objekty. Knížku zařazuji do ankety, protože setkání s ní nás upozorní na možnost poznávat přírodní objekty, jejich strukturu a funkce současně hlavou i srdcem.

Milena Roudná: *Studánky Českého ráje* (tiskárna Unipress 2024). Dovoluji si přidat ke svým třem odpovědím čtvrtou, týkající se útlé knížky na podrobně zpracované regionální téma. Přestože vyšla již v loňském roce, do rukou se mi dostala až letos. Zpoždění mi nebrání v tom, abych na jejím příkladě upozornil, že objem našich vědomostí o přírodě, zejména té naší domácí, též významně zvětšují nepříliš nápadné, leč výborné odborné i jinak zpracované publikace vydávané někdy i málo známými regionálními nakladateli. M. Roudná, zkušená dendroložka a odbornice v péči o parky, zaznamenává, fotograficky dokumentuje a stručně popisuje snad všechny studánky ve volné krajině široce pojatého Českého ráje (nejen v CHKO Český ráj). Popisy doplňují až poetické autorčiny texty inspirované studánkami i vodou jako takovou.

● Jiří Moravec, zoolog, Národní muzeum

Tomáš Grim: *Ptačí svět očima fotografa* (Kazda 2024). Kniha, která okamžitě zaujme vysoce kvalitními fotografiemi ptáků z celého světa a neotřelým, humorným až lehce výstředním stylem textů. Při podrobnějším prohlížení a čtení se záhy vynořují další kvality – odbornost a vědecká přesnost. Autor klade důraz na autentičnost svých snímků, jimiž dokumentuje nejen krásu a výjimečné rysy vybraných druhů, ale především pozoruhodné a mnohdy jedinečné momenty z jejich života. Aniž by byl člověk ornitologem, kniha ho k ptačímu světu přitáhne. Zvlášť, když z ní vyznačuje i cestovatelské nadšení a dobrodružství.

● Jan Plesník, ochránářský biolog, ekolog, AOPK ČR

J. Navrátilová, K. Šumberová, A. Kučerová a J. Květ (eds.): *Vodní a mokřadní rostliny České republiky* (Academia 2025). Připomínat důležitost mokřadů, patřících v globálním, evropském a celostátním měřítku mezi nejohroženější ekosystémy vůbec, by bylo jako nosit uhlík do rašeliniště. Výzkumu těchto unikátních ploch v bývalém Československu a v ČR se dostalo a dostává oprávněně širokého mezinárodního uznání. Výrazně k němu přispěla česká botanická škola zabývající se mokřady, od přírodních přes přírodě blízké až po umělé. Ostatní mokřady jsou definovány právě prostřednictvím charakteristické vegetace vodních rostlin. Ale žít jen z tradice se

delší dobu nedá. Nejlepším důkazem se stala obsáhlá publikace kolektivu vedeného „Hony“ Květem. Zdařilými fotografiemi a výstižným textem atlas představuje na 450 vodních a mokřadních druhů, od parožnatků po semenné rostliny. Uživatel se dozví i o jejich současném rozšíření ve světě a v ČR. Úvodní pasáž předkládá stručné, ale výstižné aktuální poznatky o ekologii příslušných skupin, jejich společenstvech a – jak se stalo v překvapivě krátké době nepsaným pravidlem – také o ekosystémových procesech, funkcích a službách, kterých se tyto rostliny účastní.

E. Bobůrková: Muž Země. Rozhovor s Bedřichem Moldanem (Karolinum 2025). B. Moldan, který nedávno oslavil těžko uvěřitelné devadesátiny, se otázkami souvisejícími se životním prostředím dlouhodobě a s velkým nasazením zabývá jako vědec, pedagog, popularizátor, publicista, diplomat i politik. Není divu, že se úspěšně pohybuje hned ve třech sférách: vědě samotné, praxi a v prostoru, kterému módně říkáme rozhraní vědy a praxe. Všechny memoáry bývají, protože ze své podstaty musejí být, subjektivní retrospektivou promítanou do současnosti a budoucnosti. Oceňuji proto, že postoj B. Moldana není v tomto smyslu ani zahořkle ublíženecký, protože ne vše se povedlo podle jeho představ, ale ani nahlížením na svět brýlemi mámení. Text je psán srozumitelně, bez inflace cizích výrazů, vyprávění v podobě odpovědí na dobře kladené otázky plyne bez zádrhelů jako tichý Don a dobře se čte. Uvedené tvrzení ale vůbec neznamená, že by čtenář neměl o názorech B. Moldana přemýšlet.

Eduard Kočárek: Biologie pro studenty lékařských fakult a zdravotnických oborů (Grada 2025). Dilema, jak představit soudobé vědecké poznatky, nežádka nabývající podoby složitých zákonitostí, aby přitom text byl uživatelsky vstřícný, řeší každý popularizátor. Snaha o srozumitelnost nesmí být na úkor žádoucí odbornosti. Zmiňovaný gordický uzel elegantně rozfal zkušný vysokoškolský pedagog a úspěšný autor učebnic E. Kočárek. V publikaci čítající téměř tisíc stran provádí nenásilně a vnímavě labyrintem některých biologických oborů, zejména genetiky a molekulární biologie, a jejich využitím v lékařství. Jsem si jist, že moderně koncipovanou knihu uvítají nejen posluchači nižších ročníků lékařských fakult, ale i středoškolaři, kteří o studiu medicíny uvažují.

● Karel Prach, botanik, Přírodovědecká fakulta JU a Botanický ústav AV ČR

Vychází stále řada pěkných přírodovědných knih, což je dobře. Zároveň asi každý hodnotíme do značné míry pohledem svého oboru. Tentokrát mi vychází na prvních dvou místech knihy, které nevyšly ve velkých nakladatelstvích a které asi nemají tak velkou publicitu. Na první místo bych dal knihu Ivany Bufkové a kol. Hydrologické revitalizace v horských a kopcovitých oblastech (Správa Národního parku Šumava, vyšlo v závěru r. 2024). Mimořádně užitečné dílo shrnující zkušenosti především hlavní autorky s obnovou mokřadů v NP Šumava. Je mimo jiné výsledkem úspěšného mezinárodního projektu Life. Výsledky jsou široce aplikovatelné i jinde a měly by přispět k naplnění Nařízení

o obnově přírody (Nature Restoration Law) Evropské unie.

Na druhé místo bych umístil souhrnnou knihu o ekologii Svalbardu (Špicberků), která je zároveň dobrou učebnicí polární ekologie (J. Elster, O. Ditrich, M. Hanáček, eds.: Polární ekologie Svalbardu, Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2025).

Na třetí místo bych dal atlas autorů J. Navrátilové, K. Šumberové, A. Kučerové a J. Květy, Vodní a mokřadní rostliny České republiky (Academia 2025). Chybí mi tam jen samostatná kapitola o obnově vodních a mokřadních biotopů, což je téma nanejvýš aktuální. Uvažoval jsem i o Hinterland. Archeologie severočeských pískovcových krajín (P. Pokorný, P. Šída, eds., a kol., Kodudek 2025), shrnující populárnější formou výsledky mezioborového bádání přírody a osídlení severočeských pískovcových skalních měst, případně o dotisku žádané učebnice Zoologie obratlovců (Jiří Gaisler, Jan Zima, Academia 2025). Jako každoročně je z čeho vybírat a snad to tak i zůstane do budoucna.

● Martin Rychlík, etnolog, vědecký novinář, Univerzita Karlova

Vychází spousta skvělých (a krásně vypravených) přírodovědných knih, ale zmíním tři díla, pro něž je typické obohacující setkání se společenskými vědami. Na prvním místě uvedu knihu Meteorologie a předpokládání počasí ve vzdělanosti středověkých Čech a Moravy (Academia 2025) od Barbory Kocánové z Akademie věd ČR, která z latinsky psaných prací Klaretových, Židkovských a dalších staročeských vyčetla, jak se vyvíjely tuzemské představy nebo termíny spjaté s blesky, větry i dešti. Klíčové dílo pro zájemce o dějiny výkladů počasí čili fenoménu, který řešily všechny lidské společnosti. Druhou knížkou věru hodnou pozornosti budiž drobný Herbarius: O léčivých účincích cemeře, rdesna, soli, pupavy, kořálu a magnetu (Malvern 2025). Autorem je Paracelsus z raného 16. století, propagátor přípravy léčiv, jenž se obracel i na běžnější čtenáře – uživatele. A do třetice mezioborových textů přidávám Ekologickou úzkost (Grada 2025) neboli zvědavý pohled psychologů Matěje Mičulky a Martina Kupky, kteří zkoumají, kde a proč se v mladší generaci šíří obavy z klimatických změn a tzv. environmentální žal nebo tíseň (solastalgie). Kdo by také byl v této „šlamastyce“ jásavým optimistou, že? A takřka jím mimo soutěž musím uvést knihu, jež mi loni unikla: opus historika medicíny Václava Smrčky a Zdenky Musilové Tisíc let nemoci a válek z kostnic Čech a Moravy (Grada 2024). Kniha má 560 stran a 1 500 fotografií, jež dímky analýzám kosterního materiálu z padesátých osuárií ozřejmují dávné morové epidemie i hladomory.

● Miroslav Tůma, matematik, Matematicko-fyzikální fakulta UK

David Attenborough si v jedné ze svých nejnovějších knih (Oceán. Poslední divočina na Zemi, společně s Colinem Butfieldem, Práh 2025) povzdechl, že už neuvidí, zdali příběh života v oceánu bude pokračovat zatím nepředstavitelnou renesancí, nebo spíše vymíráním. Skvělých knih o mořích a oceánech vychází ohromné množství, od encyklopedií ke specializovaným příručkám. Ale tuto knihu, která hovoří s nad-

hledem o životě v oceánu na základě téměř stoleté reflexe vědeckého výzkumu a motivuje pochyby o vývoji v budoucnosti, si nenechte ujít.

Koho jednou uhranuly originály starých grafik přírodnin, jako jsou třeba v Atlasu ptáků od Johna Jamese Audobona nebo v Proměnách surinamského hmyzu od Marie Sibylly Merianové, dcery slavného švýcarského grafika, který spolu s dalšími inicioval soubor topografických rytin, obsahující i rozměrnou Hollarovu rytinu Prahy, těžko se odhodlává kupovat novodobé reprodukce. Ale Botanikova knihovna od Carolyn Fryové a Emmy Waylandové (CPress 2025) za to stojí. Nádherně tištěné barevné přílohy i z knih, které je na živo těžké vidět, natož koupit. To vše na pozadí výborného popisu, jak se lidé s různě užitečnými rostlinami seznamovali a jak je využívali. Kniha nám naznačí, jak rostliny nově vidět, tak lákavě, že se nám z tohoto světa nebude chtít ven.

● Petr Zajíček, speleolog a geolog,

Správa jeskyní ČR

Vladimír Socha: Návrat dinosaurů. 200 let objevování ztraceného světa (Grada 2025). Pravěký svět a zvláště dinosaurů je stále oblíbené téma všech věkových kategorií. V době druhohor ještě nežil člověk a neexistovaly technické vymoženosti, a přesto se na Zemi odehrávaly fascinující příběhy vývoje života. Autor je významným odborníkem a popularizátorem vědního oboru paleontologie, zvláště období éry dinosaurů. Jeho texty jsou čtivé, poučné a dobře srozumitelné i laikům. Jeho publikace jsou stále aktualizovány o nové poznatky odborníků z celého světa.

● Eva Zažímalová, biochemička, rostlinná fyzioložka, dřívější předsedkyně AV ČR

Jako první bych zařadila knihu Atomová babka. Rozhovor s Danou Drábovou (Dana Drábová, Radek Štěpánek, Jiří Plešek, Nakladatelství Lidové noviny 2024). D. Drábová byla výjimečný člověk s obrovskou schopností přesné, a přitom každému srozumitelné formulace i těch nejobtížnějších otázek jaderné fyziky a jejího využití (i zneužití). Navíc dokázala trefně a výstižně komentovat aktuální otázky naší i světové společnosti. A tato nominace je teď – bohužel – kvůli jejímu odchodu ještě aktuálnější.

A dále: Přehled hub střední Evropy (Jan Holec, Antonín Bielich, Miroslav Beran, Academia 2024). Velký počín a velmi rozsáhlý atlas hub střední Evropy, snad jeden z největších, které se dané problematiky týkají. Krásně rezonuje s českou houbařskou vášní a může sloužit nejen k poučení, ale díky přesným popisům i pomůže tam, kde si houbař určením není jistý.

Jaký kůň se ke mně hodí? (Sibylle Luise Binderová, Esence 2025). Touto nominací si tak trochu „hřeji svou polívčičku“, resp. dávnou lásku ke koním a jezdeckví. Koně jsou nádherná zvířata a knížka přibližuje jejich krásu i vlastnosti, k čemu se různá plemena koní využívají a především hodí.

Výsledky ankety

Nejčastěji byla jmenována kniha Jany Navrátilové, Kateřiny Šumberové, Andrey Kučerové a Jana Květy (eds.) Vodní a mokřadní rostliny České republiky.

**Všem zúčastněným děkujeme.
Texty byly redakčně upraveny.**